

James D. Tracy, *Balkan Wars. Habsburg Croatia, Ottoman Bosnia, and Venetian Dalmatia, 1499 – 1617*, Rowman & Littlefield, Lanham 2016., 448 str.

Balkan Wars. Habsburg Croatia, Ottoman Bosnia, and Venetian Dalmatia, 1499 – 1617, djelo američkog povjesničara Jamesa D. Tracyja, bavi se sukobima Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva u razdoblju naznačenom u naslovu. Djelo se sastoji od uvoda, prologa, šest poglavlja i zaključka, a popraćeno je zemljovidima, rječnikom manje poznatih pojmova, bibliografijom te abecednim kazalom najčešće korištenih pojmova, osobnih imena i lokaliteta.

Autor u uvodu (1-28) obrazlaže metodologiju i odabir vremenskih razdjelnica. Naime, Tracy smatra da se recentna historiografija, osobito anglofona, nedovoljno bavila razdobljem austro-osmanskih sukoba prije Bečkog rata. Tematici pristupa komparatistički i to ponajprije s motrišta političke i vojne povijesti, ali naglašava i koncept “sraza civilizacija” (“clash of civilizations”). Iako Tracy napominje da pojmovi “civilizacija” i “religija” nisu istoznačnice, smatra da religijske tekovine uvjetuju, među ostalim, i način vladavine. Takav pristup omogućuje istraživanje odnosa centra i periferije, što je razvidno i u strukturi (kronološki poredanih) poglavlja: autor prvo razmatra situaciju i odluke centara moći (Budima/Beča, Venecije i Porte), a zatim analizira kako su se strategije državnog vrha odrazile na Bosnu, Dalmaciju te Hrvatsku i Slavoniju (tim redoslijedom). Uvod također sadrži pregled povijesti i sustava uprave zaraćenih imperijalnih sila u razvijenom srednjem vijeku.

Prolog, *The Ottoman Expansion in the Balkans, 1453-1499* (28-51), donosi kronološki pregled osmanskih osvajanja u Europi u drugoj polovici 15. stoljeća. Tracy poglavlje otvara kratkim razmatranjem ideje svetog rata u islamu, zaključujući da osmanski pomaci u Europi isprva nisu bili rezultatom razrađene strategije, već osmanskog iskorištavanja trenutnih slabosti kršćanskih vlasti na Balkanu. Autor stoga na narednim stranicama opisuje osvajanja Mehmeda II. u Srbiji i Bosni i Hercegovini, na područjima pod vlašću Ugarskog Kraljevstva i Mletačke Republike, ali i osmanske prepade na Furlaniju, Kranjsku, Štajersku i Korušku. Važno mjesto zauzimaju i analiza obrambenog sustava kralja Matije Korvina te suparništava i dinastičkih sukoba koji su uslijedili nakon njegove smrti, a za mira s Bajezitom II. Posljednji se odlomak poglavlja ukratko osvrće na nastavak sukoba u Hrvatskoj.

Prvo poglavlje, *Hungary and Venice Defeated, 1499-1526* (51-90), opisuju poraze tih sila u sukobima s Osmanlijama. Početak poglavlja prati imperijalnu strategiju Bajezita II., Selima I. i Sulejmana Veličanstvenog. U autorovom viđenju, polazište za osvajanja u Europi bila je Bosna, novoosvojena, vojna pokrajina kojom su za odsutnosti sandžakbegova upravljali lokalni vođe, tj. vojvode. Početak stoljeća u Bosni obilježili su pad ključnih utvrda i osmanski upadi na susjedna područja, ali i graditeljska djelatnost. Tracy u narednom odlomku pokazuje kako su strateški prioriteti Mletačke Republike ovisili o dobitcima i porazima u Talijanskim ratovima. *Serenissima* je, unatoč postojećim nacrtima i rješenjima za bolje utvrđivanje i naoružanje svojih istočnojadranskih priobalnih gradova, rijetko bila voljna te planove novčano poduprijeti, izuzev u slučaju Zadra, glavnog grada i uporišta svoje vlasti u Dalmaciji. Sredstva i ljudstvo za obranu stoga su uglavnom dolazila od mletačkih namjesnika i sve malobrojnijih stanovnika Dalmacije, koji su bili odvođeni u roblje i umirali od posljedica pustošenja. Prva desetljeća novog stoljeća Ugarskoj su pak donijela unutarnje razmirice. Naime, Jagelovići su se dinastijski povezali s Habsburgovcima unatoč protunjemačkim osjećajima plemstva, koje se stoga počelo okupljati oko erdeljskog vojvode Ivana Zapolje (Szapolyai). Zahvaljujući trzavicama, kao i sve težem financijskom stanju, kraljev poziv na obranu od Osmanlija nije naišao na

širi odaziv ugarskog plemstva. Zadatak obrane od Osmanlija bio je zato u ovom razdoblju prepušten hrvatskom plemstvu, koje je i samo bilo podijeljeno. Zbog nedovoljne pomoći iz Budima pojedini su plemići stupali u službu Venecije, a gradovi predavali Osmanlijama. Izolacionistička politika Svetog Rimskog Carstva odrazila se i na unutarnjoaustrijske zemlje, čijim su područjem češće harale osmanske čete.

U drugom poglavlju naslova *The Ottoman Advantage in Slavonia, Croatia, and Dalmatia, 1527-1541* (91-144) autor nadmoć Osmanlija nad neprijateljima pripisuje centralističkoj vlasti sultana. Discipliniranost vojske i njezina neupitna poslušnost vladaru te pametno raspolaganje visokim приходима Porte osigurali su prodor i utvrđivanje Osmanlija na Savi i Jadranu, glavnim rutama za habsburšku prijestolnicu. Slično zauzimanju Carigrada, osvajanje Beča imalo je ideološku komponentu – ono bi Sulejmana Veličanstvenog potvrdilo kao “gospodara svijeta”. Kako bi taj cilj i ostvario, Sulejman je saveznika protiv Karla V., koji je također pretendirao na spomenutu titulu, pronašao u francuskom kralju Franji I. Venecija je, odbivši pridružiti se savezu, došla pod izravan udar Osmanskog Carstva, što je rezultiralo ratom (1537.-1540.) u kojem su 1537./1538. izgubljene tvrđave Vrana i Nadin. Po okončanju sukoba, a u interesu očuvanja unosne trgovine začimima, mletačke su se vlasti odlučile na taktiku njegovanja dobrosusjedskih odnosa s Osmanlijama i dodatnog utvrđivanja zadarskog područja. Novoga ugarskog i hrvatskog vladara, Ferdinanda I. Habsburškog, dočekalo je stanje oprečno onome u Osmanskom Carstvu. Kraljevstvom je vladala atmosfera nepovjerenja, pogoršana sukobima za prijestolje s Ivanom Zapoljom i djelovanjem uskoka, a na položaj Habsburgovaca utjecali su i sukobi Ferdinandova brata Karla s protestantskim Schmalkaldenskim savezom. Ipak, nastavak “maloga rata” (*Kleinkrieg*), koji je ugrožavao i unutarnjoaustrijske zemlje, kao i porazi koji su se mogli izbjeći složnim djelovanjem zapovjednika, bili su jasan znak vladaru da se obrani od Osmanlija treba pristupiti sustavno. Tridesete su godine, stoga, razdoblje početka pomoći austrijskih zemalja hrvatskim prostorima, a usustavljivanje obrane naznačeno je i formiranjem Ratnog vijeća u Ptuju.

Treće poglavlje, *Diplomacy and “Kleinkrieg”, 1542-1556* (145-196), donosi pregled zbivanja za mirnodopskog razdoblja. Smrću Ivana Zapolje u Budimu je osnovan pašaluk čiji je zadatak bio ne samo održavanje mira tijekom sultanovih pothvata na Istoku, već i (pre)usmjeravanje (ne)kontroliranih provokacija na granici, koje su u pravom trenu mogle poslužiti kao povod daljnjim osvajanjima. Sredina stoljeća tako bilježi nova osvajanja i utvrđivanje granice u Slavoniji. Stanje je u Dalmaciji bilo mirnije, unatoč problemima s uskocima (koji su u pitanje doveli prevlast Venecije na Jadranu) i “turskim morlacima”. *Serenissima* je, i dalje na umu imajući trgovinu začimima, kao i ovisnost svojih dalmatinskih posjeda o njihovu zaleđu, diplomacijom i poklonima osmanskim namjesnicima u Bosni nastojala održati dobre odnose s Osmanlijama. Mir, i unutarnji, i vanjski, nastojao je očuvati i Ferdinand, koji je krajem razmatranog razdoblja postao *de facto* svetorimskim carem. Unatoč udvostručenju izdataka austrijskih zemalja za obranu hrvatske i slavonske granice, strategija i resursi i dalje su bili manjkavi – insurekcijska je vojska djelovala palijativno umjesto preventivno, uskocima se nije moglo vjerovati, a financijska pomoć i dalje je bila nedostatna. Prekretnica je bio sultanov uvjet očuvanja mira – rušenje Sigeta. Ferdinandove konzultacije sa staležima rezultirale su odlukom o razvijanju aktivne obrambene strategije.

U četvrtom poglavlju, *War by Consultation vs. War by Command, 1556-1576* (197-246), autor komparativistički pristupa vojnim strategijama sukobljenih sila. Drinopoljski mir (1568.) nije donio i okončanje pograničnih sukoba. Bosna, u ovom razdoblju već zrela osmanska provincija,

i dalje je služila kao polazišna točka za osvajanja. Pounje i Pokuplje, najslabije branjena područja, predstavljali su ključ ka Turopolju, a time i Zagrebu te austrijskim zemljama, stoga ne čudi pojačani angažman Osmanlija na tim prostorima. Dok su Habsburgovci "uživali" mir s Portom, Mletačka Republika bila je prisiljena voditi Ciparski rat (1570.-1573.) koji je donio gubitak posjeda u Grčkoj, ali i Zemunika, posljednje utvrde koja je branila kopneni pristup Zadru. Usprkos pobjedi u bitci kraj Lepanta (1571.), zlatno je doba *Serenissime* prošlo. S druge strane, Ferdinandovo krunjenje za sveterimskog cara, Augsburški mir (1555.), kao i udvostručenje izdataka austrijskih zemalja za obranu hrvatske i slavonske granice omogućili su početak aktivnije politike Habsburgovaca protiv Osmanlija. Ipak, određeni pomaci u Slavoniji i bolja suradnja hrvatskih i austrijskih zapovjednika nisu uspjeli spriječiti gubitak Bužima i Cazina, a o teškim uvjetima svjedoči i velika seljačka buna 1573. godine. Rudolf II. naredio je stoga sazivanje austrijskih staleža na savjetovanje (*Beratschlagung*) kojim je obrambena politika imala biti i konačno formulirana.

Peto poglavlje, *War in a Time of Peace, 1576-1593* (247-306), bavi se ponajprije analizom stanja u Bosni i Dalmaciji te tekovinama sabora u Brucku na Muri. Razdoblje do 1590. godine bilo je doba osmanskog angažmana na Istoku, što je podrazumijevalo mir na Zapadu. Ipak, potezi koje su vlasti povlačile pokazuju da je primirje bilo tek privremeno i nominalno – sustavno naseljavanje sandžaka Like i Klisa, kao i pothvati Ferhat-bega te prepadi na Turopolje i Kranjsku ostavljali su mogućnost osvajanja po okončanju sukoba s Iranom. Venecija, opterećena dugovima te ugrožena i s Istoka, i sa Zapada, privid svoje moći na Jadranu nastojala je očuvati borbom protiv uskočkog gusarstva. Trgovačkim sporazumom o prenošenju osmanske (pomorske) trgovine iz Gabele u dalmatinski Split Republika je osigurala mir s Osmanlijama, kao i nesmetanu razmjenu zaleđa i gradova, koji su i dalje, u usporedbi s depopuliranim "teritorijem", bili njezinim prioritetom. Prioritet Habsburgovaca bio je iskorištavanje mira za utvrđivanje obrambene strategije. Unutarnjoaustrijski su staleži na općem saboru u Brucku na Muri (1578.), u zamjenu za vjerske slobode, pristali na utemeljenje i financiranje Hrvatske, Slavonske i Donjougarske krajine. Upravu nad Hrvatskom i Slavonskom krajinom preuzeo je nadvojvoda Karlo, osnovano je Dvorsko ratno vijeće u Grazu, a staleži su donijeli i strategiju o gradnji i opremanju utvrda te revidirali budžet predložen na Bečkom savjetovanju. Ključna novina bilo je ustanovljenje stalnih postrojbi, opremljenih vatrenim oružjem. Autor također postavlja i pitanje opstojnosti hrvatske državnosti s obzirom na Bručku libelu. Monarhija je stoga mogla bolje reagirati na osmanske provokacije, što je dokazala obranom Siska, kojom je uspostavljena vojna ravnoteža na granici.

U posljednjem poglavlju, *Two Wars and Three Borders, 1593-1618* (307-366), autor analizira Dugi rat (1593.-1606.) i njegove neposredne posljedice. Poglavlje otvara raspravom vjerske osnove rata, baveći se idejom svetog rata u islamu i kršćanstvu te uspoređujući (oprečne) stavove katolika i luterana. Idući je odlomak posvećen analizi materijalnih resursa i strategija sukobljenih sila (autor, primjerice, spominje da su Osmanlije bili vičniji opsadama, dok su habsburške snage bile nadmoćnije u otvorenom sukobu). Sam tok rata Tracy iznosi prozopografski, analizirajući poteze ključnih ličnosti poput Sinan-paše, Mihaela Hrabrog i Stjepana Bočkaja (Bocskay). Nakon utvrđivanja ključnih rezultata rata (gubitak Kaniže i Egera, sultan je cara otada priznavao sebi ravnim, imenovanje Stjepana Bočkaja transilvanskim vojvodom), Tracy se osvrće i na tok i na posljedice rata u Bosni, Hrvatskoj i Slavoniji, kao i na tijek Uskočkog rata, odnosno na stav vlasti prema uskocima. Posljednji se odlomak bavi definiranjem Vojne krajine u Slavoniji. Autor, naime, smatra da je ona konačno uspostavljena

za i neposredno nakon Dugog rata, i to izvlašćivanjem plemstva i podvrgavanjem (stanovnika) graničnih prostora vladaru te da je bila kodificirana Vlaškim statutima (*Statuta Valachorum*). Konstatacija kojom autor zaključuje poglavlje jest da je 17. stoljeće bilo stoljeće mira.

U zaključku (367-384) su izloženi glavni argumenti djela. Prvo, Bosna je imala dvojaku ulogu u Osmanskom Carstvu – ona je bila vojna, ali i za trgovinu važna provincija. Drugo, Venecija je u svom gledanju Osmanlija bila sklonija smatrati ih trgovačkim partnerima nego neprijateljima, što se odrazilo i na njezino gospodarenje Dalmacijom. Treće, hrvatsko se ozemlje osipalo i pred osmanskim napadima povlačilo na zapad. Konačno, različite vojne strategije dviju sila odražavaju i njihove razlike u gospodarenju ljudstvom i (materijalnim) resursima.

Knjiga na vrijednosti dobiva i zahvaljujući nizu pomagala. Devet zemljovida omogućuje praćenje teritorijalnih promjena, dok rječnik manje poznatih pojmova (*Glossary*, 385-412) donosi informacije o važnim akterima i lokalitetima te objašnjenja relevantne terminologije. Svako pojavljivanje takvih pojmova te osobnih i mjesnih imena u knjizi zavedeno je u abecednom kazalu (*Index*, 437-448), koje uvelike olakšava pronalaženje tražene informacije. Djelo, naravno, sadrži i iscrpan popis korištenih izvora i literature, kao i popis najčešće korištenih kratica (413-436).

Balkan Wars iznimno je vrijedna sinteza austro-osmanskih sukoba u 16. stoljeću. Djelo je pitko, a odlikuju ga preglednost i sustavnost. Anglofonom, kao i neupućenom čitateljstvu nudi izvrstan uvod u ranonovovjekovnu povijest prostora od Drave do Jadrana i od Drine do Kupe, dok stručnjacima može poslužiti kao referentno djelo. Uz sve prednosti i kvalitete, interpretacije fenomena na kraju razdoblja kojim se autor bavi, primjerice uloge *Statuta Valachorum* u formaciji Vojne krajine, zasigurno će podlijeći historiografskoj kritici. U svakom slučaju, veseli činjenica da se i strani povjesničari sve češće zanimaju za povijest ovih prostora, a osobito kada je riječ o kvalitetnim stručnjacima kao što je James D. Tracy.

Marta Jurković

Isacio Pérez Fernández, *Ime, život i avanture "anonimnog osvajača" Vinka Paletina iz Korčule*, prev. i red. Tuga Tarle, Matica Hrvatska, Zagreb 2018., 195 str.

Knjiga Isacija Péreza Fernández-a polemičko je djelo objave izvora i rezultata dugogodišnjeg istraživanja o životu, radu i ostavštini "anonimnog osvajača" Vinka Paletina s Korčule. Isacio Pérez Fernández (Valdeveico, 1922. - Madrid, 2003.) bio je dominikanac, doktor filozofije i teologije, pisac, istraživač i profesor emeritus, a predavao je na brojnim sveučilištima: Universidad Santo Tomás de Aquino u Rimu, Universidad Central de Barcelona i Instituto Pontificio Santo Tomás u Madridu. Smatra se jednim od vodećih stručnjaka za proučavanje hispanoameričkoga svijeta ranoga novog vijeka, objavivši preko pedesetak znanstvenih radova i osam knjiga o ovoj temi. Redakturu teksta i prijevod sa španjolskog na hrvatski jezik napravila je Tuga Tarle (Zagreb, 1947.), hrvatska diplomatkinja, publicistkinja i književnica. Knjiga se prvenstveno bavi pitanjem je li Vinko Paletin, Korčulanin u španjolskoj službi, pravi autor spisa *Izvišće o Novoj Španjolskoj*? Uz navedeno, Pérez rekonstruirao životni put Vinka Paletina u svrhu dokazivanja svoje hipoteze o njegovom autorstvu spisa, ali i dalje postavlja